

Prof. dr hab. Mirosław Szreder
Katedra Statystyki
Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 101
81-824 Sopot

**Recenzja dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym
dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie
ekonomia i finanse**

1. Wstęp

W postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse ubiegająca się o ten stopień dr Małgorzata Grzywińska-Rapca (Kandydatka) przedłożyła do oceny – jako swoje główne osiągnięcie naukowe, wynikające z art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* – monografię własnego autorstwa pt. „Finanse gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej”, wydaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w 2021 roku. Ponadto Kandydatka dołączyła do przedłożonego wniosku z dnia 29 listopada 2021 r. autoreferat charakteryzujący przebieg swojej kariery zawodowej i zainteresowań naukowych, a także wykaz opublikowanych prac naukowych, informację o zaangażowaniu w realizację projektów badawczych i współpracę zagraniczną. Do dokumentacji załączone zostały także egzemplarze lub kopie najważniejszych publikacji, których Kandydatka jest autorką lub współautorką. Przedłożoną do oceny dokumentację oceniam jako kompletną.

Dr Małgorzata Grzywińska-Rapca ukończyła studia na Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie, uzyskując w 1994 r. tytuł zawodowy magistra inżyniera rolnictwa. W roku 2003 otrzymała stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych w zakresie nauk o zarządzaniu, nadany przez Radę Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Podstawą nadania tego stopnia była rozprawa doktorska pt. „Modele ekonometryczne nawożenia zbóż”, przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Dymitra Kaliszewicza.

Od czasu ukończenia studiów, tj. od 1994 roku, dr Małgorzata Grzywińska-Rapca jest zatrudniona jako nauczyciel akademicki na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie – początkowo jako asystent w katedrach metod ilościowych (statystyki i ekonometrii), a od roku 2004 najpierw jako adiunkt w Katedrze Metod Ilościowych (do 2019 r.), a od 2019 roku jako adiunkt w Katedrze Rynku i Konsumpcji.

Przedmiotem zainteresowań badawczych Kandydatki są finanse gospodarstw domowych w Polsce i sposoby gospodarowania nimi. Dr Małgorzatę Grzywińską-Rapcę interesują przede wszystkim czynniki społeczne i ekonomiczne determinujące określone zachowania konsumpcyjne gospodarstw domowych. Nurtem badań, którymi Kandydatka rozwijała szczególnie intensywnie w ostatnich latach, były kwestie subiektywnego postrzegania własnej sytuacji materialnej przez gospodarstwa domowe o wysokich dochodach.

2. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Jako swoje główne osiągnięcie naukowe dr Małgorzata Grzywińska-Rapca przedłożyła następującą monografię:

- o Małgorzata Grzywińska-Rapca, *Finanse gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2021.

Monografia ta liczy 211 stron tekstu, a jej treść została ujęta w siedmiu rozdziałach, uzupełnionych o Wstęp, Podsumowanie, Bibliografię, Spis tablic, Spis rysunków i Załączniki (22 tablice statystyczne).

Poznanie przyczyn różnicujących satysfakcję gospodarstw domowych z posiadanych zasobów finansowych w konkretnym kontekście ekonomiczno-społecznym uważam za oryginalną i ważną współcześnie problematykę badawczą. Wpisuje się ona w nowe nurty współczesnej ekonomii behawioralnej.

Za główny cel badań przedstawionych w swojej monografii Autorka uznała: „identyfikację czynników determinujących zróżnicowanie w zarządzaniu budżetem wysokodochodowych polskich gospodarstw domowych w różnych fazach ich cyklu życia” (s. 8). Autorkę interesowały zarówno determinanty obiektywnego zadłużenia i obiektywnych oszczędności gospodarstw domowych, jak i subiektywne odczuwanie przez te podmioty (głowy gospodarstw domowych) własnej sytuacji materialnej. Badania zrealizowane przez Kandydatkę ogniskowały się wokół następujących hipotez badawczych:

Hipoteza 1: subiektywne oceny sytuacji materialnej wysokodochodowych gospodarstw domowych są zróżnicowane przez czynniki społeczno-demograficzne;

Hipoteza 2: zadłużenie wysokodochodowych gospodarstw domowych jest wynikiem splotu innych niż tylko dochód czynników, które wskazują na istnienie związku z subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej oraz z fazą cyklu życia gospodarstwa;

Hipoteza 3: subiektywne oceny możliwości oszczędzania wysokodochodowych gospodarstw domowych wynikają nie tylko z określonej wielkości ich dochodu, ale również z innych powodów, mających związek z oceną sytuacji materialnej i fazą życia gospodarstwa.

Taki stopień ogólności w sformułowaniu hipotez badawczych każe je raczej traktować jako zagadnienia badawcze, które w swej warstwie merytorycznej mieszczą się zarówno w tytule publikacji, jak i w głównym celu badawczym. Autorka przekonująco uzasadniła ograniczenie swoich badań do wysokodochodowych gospodarstw domowych w Polsce, tj. tych, których dochód ekwiwalentny był w roku 2018 wyższy niż wartość trzeciego kwartyła.

Wysoko oceniam ogólną wiedzę ekonomiczną dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy oraz jej umiejętność właściwego nakreślenia kontekstu badawczego podjętych przez nią analiz. Jest to widoczne w szczególności w rozdziałach 1 i 2 monografii, w których kompetentnie i szeroko scharakteryzowany został obecny stan wiedzy na temat uwarunkowań zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych i zarządzania budżetem gospodarstwa domowego w ujęciu ekonomii klasycznej i behawioralnej. Autorka potrafiła scharakteryzować stan światowej wiedzy z tego zakresu, a ponadto krytycznie ustosunkować się do wybranych jej obszarów. Przywołana została w tych rozdziałach właściwa literatura naukowa polsko- i anglojęzyczna.

Jeśli chodzi o metodykę badawczą, to jej wybór i wykorzystanie oceniam pozytywnie. Dotyczy to zarówno wyboru i uzasadnienia korzystania ze źródeł danych statystyki publicznej – przede wszystkim z reprezentacyjnego badania GUS budżetów gospodarstw domowych – jak i wyboru metod i technik badawczych. Autorka posługuje się, w zależności od potrzeby danego etapu badawczego, metodami statystyki opisowej, wielowymiarowej analizy statystycznej (m.in. metodami analizy czynnikowej oraz korespondencji), a także wykorzystuje modelowanie strukturalne, w tym metodę cząstkowych najmniejszych kwadratów (PLS – Partial Least Squares). Kandydatka dobrze scharakteryzowała wykorzystane źródła danych i metody badawcze. W obu przypadkach potrafiła wskazać i przedyskutować ich zalety i słabości. Na przykład, Autorka jest świadoma błędów, jakimi mogą być obciążone wyniki badania budżetów gospodarstw domowych, w szczególności jeśli chodzi o błędy nielosowe (np. braki odpowiedzi, celowe zaniżanie wartości osiągniętych przez respondenta dochodów). W wyniku przeprowadzonych analiz, Autorka wyselekcjonowała 9388 wysokodochodowych gospodarstw domowych spośród ponad 36 tys. gospodarstw uczestniczących w zrealizowanym przez GUS badaniu budżetów gospodarstw domowych w 2018 roku. Nie zgłaszam uwag do wykorzystanej przez Kandydatkę procedury badawczej, szczegółowo opisanej w rozdziale 3.

Wyniki swoich badań dr Małgorzata Grzywińska-Rapca przedstawiła i zinterpretowała w rozdziałach 5, 6 i 7. W rozdziale 5 scharakteryzowane zostały rozkłady subiektywnych ocen sytuacji materialnej badanych podmiotów, z uwzględnieniem wieku i płci głowy gospodarstwa domowego. Prezentacja treści w tym rozdziale jest co prawda dość schematyczna, jednak główne wnioski z wykonanych analiz, w szczególności powiązań między cechami demograficznymi a subiektywnymi ocenami sytuacji ekonomicznej należy uznać za oryginalne dla grupy wysokodochodowych gospodarstw domowych. Dalsze wyniki badań Autorki, skoncentrowane na poszukiwaniu czynników determinujących subiektywne odczucia, co do sytuacji finansowej gospodarstwa domowego (w tym poziomów jego oszczędności i zadłużenia), zostały omówione w rozdziale 6. Jedną z głównych konkluzji w tej części monografii jest stwierdzenie istnienia współzależności między cechami demograficznymi a subiektywnymi ocenami, odnoszącymi się zarówno do zadłużenia, jak i możliwości oszczędzania. Wyniki analiz sugerują ponadto istnienie związku między subiektywnymi ocenami kondycji finansowej gospodarstwa domowego a posiadanymi zasobami finansowymi, odniesionymi do wybranych grup społecznych i własnych aspiracji. W rozdziale 7 z kolei Autorka scharakteryzowała wpływ różnych faz cyklu życia gospodarstw domowych, a także wieku głowy gospodarstwa domowego na ich zachowania w sferze zadłużania się i oszczędzania. Estymacja modelu skonstruowanego w rozdziale 7 umożliwiła Autorce wskazanie na istnienie statystycznie istotnej zależności między subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej a poziomem zadłużenia gospodarstwa domowego. Dodatkowo potwierdzona została współzależność między poziomem oszczędności gospodarstw domowych a wielkościami ich obiektywnego zadłużenia.

Uważam, że swoimi badaniami scharakteryzowanymi w monografii pt. „Finanse gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej”, dr Małgorzata Grzywińska-Rapca wniosła ważny naukowy wkład w poznanie przyczyn różnicujących satysfakcję gospodarstw domowych z posiadanych zasobów finansowych w segmencie wysokodochodowych gospodarstw domowych w Polsce, a tym samym przyczyniła się do rozwoju wiedzy w dyscyplinie naukowej ekonomia i finanse. Wkład ten polega przede wszystkim na:

- 1) usystematyzowaniu koncepcji i determinant zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych, z uwzględnieniem etapów ich rozwoju;
- 2) zaprojektowaniu własnego badania empirycznego, wykorzystującego wtórne źródła danych statystyki publicznej, mającego na celu identyfikację czynników różnicujących poziom satysfakcji gospodarstw domowych z posiadanych zasobów finansowych;

- 3) określeniu profili wysokochodowych gospodarstw domowych w Polsce, uwzględniających obiektywne czynniki oraz subiektywne oceny ich sytuacji finansowej;
- 4) skonstruowaniu i przetestowaniu strukturalnego modelu zależności między subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej gospodarstw domowych a ich poziomem zadłużenia i możliwościami oszczędzania, ze względu na wybrane cechy demograficzne głowy gospodarstwa domowego.

Oprócz walorów poznawczych i naukowych, monografia dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy ma także potencjał aplikacyjny, w szczególności w kształtowaniu określonych obszarów polityki społecznej, a także projektowaniu zachowań gospodarstw domowych w ujęciu makroekonomicznym.

Uchybień w tej monografii znalazłem niewiele. Należą do nich: zupełne pominięcie w treści Wstępu rozdziału 4 – brak uzasadnienia jego treści i krótkiej charakterystyki jego zawartości, kontrowersyjne tłumaczenie niektórych pojęć na rys. 14 (s. 79) i mało przekonujące wyjaśnienia kilku występujących w tym schemacie kategorii (np. „błąd z próby wynikający z nieliczności”, „błąd nieobjęcia”), nieściśle i redakcyjnie ułomne niektóre zdania w Podsumowaniu, w tym pierwsze zdanie. Ogólnie jednak cała monografia jest napisana i zredagowana w sposób pozwalający czytelnikom dobrze zrozumieć intencje Autorki i prezentowane w niej zagadnienia.

3. Ocena pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Na pozostały punktowany dorobek naukowo-badawczy Kandydatki po uzyskaniu stopnia doktora składają się:

- dwie monografie,
- dwa rozdziały w publikacjach zbiorowych;
- 52 artykuły w czasopismach naukowych, w tym 8 w zagranicznych.

Według bazy Google Scholar liczba cytowań publikacji dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy wynosi 115, a Indeks Hirscha 7. Sumaryczny Impact Factor publikacji z listy JCR, zgodnie z rokiem opublikowania wynosi 7,37. Wskaźniki te należy interpretować jako potwierdzenie dobrej znajomości prac naukowych Kandydatki w Polsce i na świecie. Wartości tych wskaźników wydają się nieco wyższe niż przeciętna dla osób ubiegających się o stopień naukowy doktora habilitowanego w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Wspomniane wyżej publikacje zawierają oryginalne i wartościowe wyniki badań dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy z zakresu:

- a) demograficznych i społecznych uwarunkowań określonych zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych;
- b) ekonomicznych determinant zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych z uwzględnieniem subiektywnych ocen ich sytuacji materialnej;
- c) wykorzystania metod statystyki wielowymiarowej do oceny regionalnego zróżnicowania zachowań konsumpcyjnych w różnych kategoriach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w Polsce;
- d) identyfikacji i hierarchizacji czynników określających zmiany jakości życia polskich gospodarstw domowych i ich zasobów finansowych na tle gospodarstw domowych w Europie;
- e) analizy wpływu subiektywnych ocen własnej sytuacji finansowej gospodarstw domowych na sposoby zarządzania budżetem domowym;
- f) specyfiki zachowań konsumenckich w e-handlu.

We wszystkich wymienionych obszarach badawczych Kandydatka wniosła wkład w lepsze poznanie zarówno analizowanych zjawisk z zakresu zachowań konsumpcyjnych jednostek oraz gospodarstw domowych, jak i w adaptację i rozwój metod statystycznych, służących do identyfikacji prawidłowości z tego zakresu. W okresie po uzyskaniu stopnia doktora (w 2003 r.) dr Małgorzata Grzywińska-Rapca wykazywała systematyczny i konsekwentny rozwój swoich zainteresowań, koncentrujących się na różnych aspektach zachowań konsumpcyjnych i zarządzaniu finansami w gospodarstwach domowych.

Słabszą stroną aktywności naukowej Kandydatki jest jej uczestnictwo w pracach zespołów badawczych realizujących projekty finansowane w drodze konkursów krajowych i zagranicznych. W tym zakresie znacząca aktywność dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy ujawniła się dopiero w roku 2021, gdy w ramach międzynarodowego projektu pt. „Living conditions and consumption of students during the COVID-19 pandemic – Poland, Ukraine and Portugal” podjęła się koordynowania obszaru badawczego dotyczącego studentów w Polsce. W dokumentacji przedłożonej recenzentom, udział Kandydatki w tym projekcie został wiarygodnie udokumentowany. Należy jednak stwierdzić, że Kandydatka wcześniej nie uczestniczyła w pracach międzynarodowych grup badawczych oraz nie brała udziału w projektach krajowych finansowanych przez NCN i NCBiR. Niewielkie jest też doświadczenie Kandydatki w odbywaniu staży w krajowych i zagranicznych instytucjach naukowych. Nie licząc stażu o charakterze dydaktycznym (w Uniwersytecie Szczecińskim w 2015 r.), dr

Małgorzata Grzywińska-Rapca odbyła jeden staż naukowo-dydaktyczny w Odessa National Economic University (Ukraina) w dniach 3-14 maja 2004 roku. Ilościowo skromny jest także udział Kandydatki w konferencjach międzynarodowych, zwłaszcza odbywanych za granicą. Dr Małgorzata Grzywińska-Rapca jest mimo to aktywna naukowo nie tylko w macierzystej uczelni. Współpracuje intensywnie z naukowcami ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie i publikuje w Rocznikach Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH (9 publikacji) oraz innych wydawnictwach tej uczelni (Monografie i Opracowania SGH).

Biorąc pod uwagę ogół osiągnięć naukowych dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy, zawarty w monografii pt. „Finanse gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej” oraz w kilkudziesięciu artykułach opublikowanych w czasopismach o zasięgu krajowym i międzynarodowym, pragnę z przekonaniem stwierdzić, że są to osiągnięcia stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej ekonomia i finanse.

Dopełnieniem aktywności badawczej i publikacyjnej Kandydatki jest jej zaangażowanie jako: zastępcy przewodniczącego i sekretarza naukowego międzynarodowych konferencji naukowych INFOXXI (corocznie w latach 2014-2018) oraz recenzenta dla czasopism „International Journal of Finance and Economics”, „Social Indicators Research”, „Roczniki Naukowe Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH”, „Konsumpcja i Rozwój” i „Information Systems in Management”. Kandydatka posiada ponadto cenne doświadczenie dydaktyczne zdobyte w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie, a także warte podkreślenia osiągnięcia w upowszechnianiu nauki.

4. Konkluzja

Po uważnym zapoznaniu się z osiągnięciami naukowo-badawczymi Kandydatki stwierdzam, że dr Małgorzata Grzywińska-Rapca spełnia warunki ujęte w art. 219 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, określające wymogi dla osób, którym nadaje się stopień doktora habilitowanego. Swoimi badaniami zrealizowanymi od momentu uzyskania stopnia doktora (w 2013 roku), koncentrującymi się na poznaniu społecznych i ekonomicznych determinant zachowań konsumpcyjnych, w tym także na wpływie na te postawy własnych subiektywnych ocen sytuacji materialnej, wniosła znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej ekonomia i finanse.

Mirosław Szalew